

Večerka, Radoslav

Polská příručka ke studiu slovanských jazyků

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1955, vol. 4, iss. A3, pp. [119]-121

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100228>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZPRÁVY

Polská příručka ke studiu slovanských jazyků. Oživení zájmu o hlubší poznání Slovanstva po druhé světové válce se projevilo i v oblasti srovnávací slovanské jazykovědy; byla vydána řada příruček uvádějících do studia slovanských jazyků, mluvnice praslovanské i srovnávací. Tak na př. v Německu vyšla příručka Trautmannova (*Die Slavischen Völker und Sprachen. Eine Einführung in die Slavistik*, Leipzig 1948) a o dva roky později byl v Heidelbergu pěti Ernsta Dickenmanna posthumně vydán 3. díl praslovanské mluvnice Mikkolovy (*Urslavische Grammatik III, Formenlehre*). V Sovětském svazu, kde byl zprvu rozvoj srovnávací slavistiky vinou stoupenců „nového učení o jazyce“ zabrzděn, vyšla po osvobozující jazykovědné diskuzi v r. 1950 v ruském překladu s předmlouvou a s komentářem praslovanská mluvnice Meilletova (*Общеславянский язык*, Moskva 1951). Připomeňme dále v této souvislosti ještě dílo slavistiky francouzské, 1. a 2. část srovnávací slovanské mluvnice od A. Vaillanta (*Grammaire comparée des langues slaves I*, Lyon 1950 a 1954) a dílo slavistiky jugoslávské, nově, přepracované a doplněné vydání Nahtigalova spisu *Slovanski jeziki* (Ljubljana 1952).

Jednou z nejnovějších publikací tohoto zaměření je polská kolektivní práce, vysokoškolská učebnice *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich*, vydaná ve Varšavě 1954. Kniha má 4 části: 1. Praslovanské jazykové společenství, 2. Západoslovanské jazyky, 3. Východoslovanské jazyky a 4. Jihoslovanské jazyky. Autorem prvních dvou statí je známý polský slavista Tadeusz Lehr-Splawiński, autorem třetí statí Władysław Kuraszkiwicz a autorem čtvrté statí Franciszek Stawski.

K pojmu „praslovanské společenství“ dospívá v úvodní části T. Lehr-Splawiński induktivně, srovnáváním některých slov a forem slovanských jazyků mezi sebou navzájem i s jinými současnými evropskými jazyky. Vedle fakt jazykových jsou mu svědectvím o praslovanské jednotě i fakta historická — zprávy starých kronik (ze slovanských uvádí *Pověst vremenných let*, dále kroniky polské a jen v okrajové poznámce se z českých kronik zmiňuje o Dalimilovi), archeologická, etnografická a pod. Ukazuje pak místo praslovanštiny v rodině jazyků indoevropských a pojednává o dialektickém štěpení praslovanštiny; stať je uzavřena přehledem nejdůležitější literatury předmětu.

Další tři statí (o jednotlivých slovanských jazycích) jsou zpracovány stejným způsobem: po úvodních údajích o jazycích a národech, které těmi jazyky mluví (s vymezením území a s udáním počtu obyvatel), následuje vždy celková jazyková charakteristika každé větve, potom jazykové charakteristiky jednotlivých jazyků, stručný přehled jejich dialektů a pojednání o počátcích písemnictví a o vývoji jazyků spisovných; u každé statí jsou na konci připojeny ukázky textů ve všech uváděných jazycích a základní bibliografie (překvapuje po- někud, že v ní vůbec nejsou zachyceny slovníky).

Jak vyplývá z učebnicové povahy této příručky, jsou v ní podávána (bez uvádění problematiky) jasným a přehledným způsobem fakta nesporná a obecně uznávaná. Přece však by bylo možno s některými pasážemi nesouhlasit. Tak na př. nelze přijmout tvrzení, že široký pás východomoravských nářečí (nebo jak se v naší jazykovědě dosud říkalo nářečí „moravsko-slovenských“) patří k jazykovému území slovenskému (str. 62). Není tomu tak ani s hlediska dnešního, jak ukazují nejméně na př. bádání Běličova (srov. jeho článek *Postavení moravské slovenštiny* ve sborníku Adolfu Kellnerovi), ani s hlediska historického (viz na př. článek *K diferenciaci moravkoslovenských nářečí a k jejich vztahu k českému národnímu jazyku* ve Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university III, 1954, č. 3, str. 18 n.). Moravsko-slovenské dialekty jsou nářečí typicky přechodová, s četnými (okrajovými) archaismy, ale o jejich celkové příslušnosti k českému národnímu jazyku nemůže být pochyb (srv. též zprávu o diskuzi k této problematice na dialektologické konferenci v Brně — Naše řeč, 38, 1955, str. 44 n.). Také nepokládáme za správný názor, že se staroslovenské písemnictví skončilo u západních Slovanů prakticky smrtí Metodějovou a vyháním jeho žáků (str. 66). I když si ovšem uvědomujeme, že staroslovenské písemnictví na půdě přemyslovských Čech v X. stol. nedosáhlo zdaleka takového rozkvětu jako v období velkomoravském, přece jen se nám zdá, že formulace na str. 66 jeho úroveň a význam nálezitě nedoceňuje.

Je podivuhodné, jaké množství faktů je v knize podáno na poměrně nevelké rozloze (celkem

na 166 stránkách a 4 mapových přílohách). Látka přirozeně nemůže být uváděna v úplnosti, nýbrž jen ve výběru; je třeba říci, že při něm měli autoři vcelku šťastnou ruku a že se jim podařilo jenot opravdu názorný obraz slovanského světa po jazykové stránce. V jednotlivostech by ovšem bylo možno leccos doplnit. Tak na př. neradi postrádáme ve výkladech o dialektickém štěpení praslovanský zmínku o starých diferencích mezi slovanskými jazyky v tvaru instrumentálu singuláru *o*-kmenových substantiv; mezi charakteristickými rysy západoslovanskými tvary aoristu sigmatického mladšího; nebo u srbocharvátštiny zmínku o imperfektu a aoristu a pod. Omezený rozsah příručky dovolil také srovnávat mezi sebou převážně jazyky spisovné, bez přihlednutí k jevům nářečním (i když příručka není po této stránce zpracována naprosto důsledně a místy k nářečím jevům přece jen přihlíží).

Někdy zůstávají pro přílišnou stručnost vyjádření nerozlišený případy, které by bylo užitečné rozlišit. Tak se třeba na str. 46 praví, že *l* epenthetické „zaniklo v západoslovanských jazycích a v bulharštině“ — bylo by potřebí konstatovat, že v západoslovanských jazycích jde o výsledek procesu předhistorického (a byl by ovšem možný i výklad, že se v nich až na ojedinělé náběhy *l* epenthetické vůbec ani nevyvinulo), kdežto v bulharštině jde o zánik epenthetického *l* až v období historickém. — Nebo u slovinského supina by bylo potřebí uvést (při jeho srovnávání se supinem dolnolužickým), že se tvoří jen od omezeného počtu imperfektiv (kdežto v dolní lužičtině od imperfektiv i od perfektiv). — Jsou i některé jiné případy, kde by bylo vhodné to nebo ono doplnit v zájmu větší přesnosti a jasnosti výkladu. Na př. pojednání o střídnicích za praslovanské *ort-olt-* v jednotlivých slovanských jazycích by bylo třeba doplnit poznámkou o zvláštních poměrech v slovenštině, která se po této stránce poněkud vymyká z obecné severoslovanských zákonitostí. — Nebylo by také na škodu doplnit odstavec o hornolužickém *ř* zmínkou o jeho výslovnosti (aby se nepletlo s českým *ř*, jehož výslovnost na příslušném místě popsána je). — Specifičnost bulharského tvoření komparativu prefixem *po-* by vynikla ještě názorněji, kdyby byla k příslušnému výkladu připojena poznámka o tom, že se takto mohou „stupňovat“ i některá substantiva, ba i slovesa. — Nebo při charakteristice staroslovanského sonantního *r* a *l* je upozornění, že podobné sonantní *r* je dosud zachováno převážně v jihoslovanských jazycích a ve skupině česko-slovenské; o sonantním *l* v češtině a v slovenštině se tu však už nemluví a toto mlčení může v čtenáři začátečnickovi vzbudit dojem, jako by sonantní *l* už nikde v slovanských jazycích zachováno nebylo.

Kladem knihy je bohatá materiálová dokumentovanost. Po stručném a výstižném popsání nějakého jevu následuje obyčejně větší množství příkladů, které jednotlivé jevy názorně ilustrují. Jen ojediněle chybí příklad na některý jev nebo se objevují i příklady na jevy jiné, o nichž se v záhlaví jednotlivých odstavců vůbec nemluví. Na př. na str. 52 chybí příklad na slovanskou střidnici krátké *a* za původní *e* po měkkém *t*, *d*, *n* a dále příklad na *a*-ovou střidnici za psl. *o*. — Nebo na str. 54 se praví, že polskému *e* před měkkými souhláskami odpovídá dolnolužické *e* (na př. *mieniš* — pol. *mienić*), ale je tu doklad, v němž polskému *e* odpovídá dlouh. *a*: pol. *ciienki* — dlouh. *šaňki* (poznáváme, že jde při tom zřetelně o srovnávání v synchronním plánu obou jazyků). — Nebo na téže stránce mezi doklady na pravidlo, že polské změně *er* v *ar* za jistých podmínek odpovídá *táž* změna za týchž podmínek i v dolní lužičtině, je bez poznámky uvedeno i *stworty*; a pod.

Je pochopitelné, že při reprodukci takového množství cizích příkladů nezůstala kniha ušetřena ani některých drobných nedopatření a nepřesností, zaviněných zjevně technicky (tiskárnou). Škoda, že se je nepodařilo v korektuře vymýtit — doklady jako stsl. *zvězda* místo *dvězda* (36), nebo slovanské *poručit* *poručim*, *poručíš*, *priniest* 45), *den*, *pen*, *temny* (48), *voz* — *vozu* (místo *voza*), *tiesny* (49), *den* (51), nebo české *děsen* (místo *dáseň*), *těžky* (49), *mláttiti*, *chváliš*, *čeled*, *morě* (50), *beřeš* (51), rozk. způsob *daj* (62), ukr. *столы*, *тры* (86) a j. působí rušivě. Podobně mohou začátečníka zmýlit některá další nedopatření a formulační nepřesnosti. Tak se třeba na str. 41. říká, že se z dřívějších skupin *tj* a *dj* vyvinulo v západoslovanských jazycích *c*, *dz* a z toho v češtině i slovenštině (!) z ačkoli v slovenštině zůstalo ovšem *dz* < *dj* zachováno. — Nebo při výkladu o tvrdosti nebo měkkosti souhlásek před *e* jerového původu v polštině se připomíná čeština, kde je souhláska před takovým jerovým *e* vždy tvrdá, a slovenština, kde prý této polské hlásky „odpovídají *e*, o nebo *a* po tvrdé souhlásce, na př. *den*: *dna*, *pen*: *pna pes*, *tma*: *temny*, *kupec*: *kupca*, *vos*: *vsi*“ (sic, str. 48; ale na str. 51 je už správně uvedena měkká výslovnost *d*, *t*, *n* před *e* < *b* s příklady jako *temný*, *deň* a pod.). — Nepřesné je také tvrzení, že před tvrdými souhláskami a na konci slov odpovídá polskému *e* v některých případech dolnolužické *o* (z praslovanského *e*), v některých *a* (z praslovanského *ě*) — samy uvedené příklady ostatně tuto poučku vyvracejí; na *a* jsou tu tyto příklady: *wjacor*, *pjakto*, *śaźka* (sic, správně *szaźka*), *placo*, *śamny* (54), ale tu všude jde o původní nebo jerové *e*. — Podle bodu 6 na str. 49 je zvláštností polštiny výslovnost hlásek *c*, *dž*, kterým s výjimkou lužičtiny odpovídají ve všech (!) ostatních slovanských jazycích *t*, *d*, *t*, *đ*, (*cichy*, *dziwny*); ve skutečnosti (pomineme-li jevy nářeční, na př. východo-

slovenské) je stejný jev dosvědčen i v (spisovné) běloruštině (jak je také správně uvedeno na str. 97). — Nebo při výkladu o tvrdé výslovnosti souhlásek před původním *e, i* v ukrajinštině je poznámka, že tento jev není už v žádném jiném slovanském jazyku (str. 92); ale na str. 128 se jako druhý mezi charakteristickými rysy jihoslovanských jazyků uvádí také nezměkčování souhlásek před původním *e, i* — a zase s poznámkou, že se v jiných slovanských jazycích souhlásky v těchto pozicích více nebo méně měkčí. — Na str. 106 se znovu opakuje vyvrácené už tvrzení, že praslovanské ak. sg. zájmen **mę, *tę *eę* byly enklitické. A pod.

Pozoruhodná je metoda zpracování této příručky. Východiskem pro výklad jednotlivých jevů ze slovanských jazyků je autorům většinou současný stav polský. Na př. při charakteristice slovenštiny se píše, že polskému *e, q* po tvrdých souhláskách odpovídá slovenské *u* nebo *ú*, polskému *e, q* po měkkých souhláskách slovenské *ä, a, ia*; nebo v charakteristice východoslovanských jazyků je uvedena výslovnost *č, ž* v některých slovech proti polskému *c, dz* a pod. Výhodou tohoto způsobu zpracování, který má v polské jazykovědě už svou tradici (ze současného jazyka vychází na př. ve své krátké historické mluvnici polské J. Loš), je jeho induktivnost — východiskem výkladu jsou známá fakta současného jazyka (je to však výhoda jen pro studenty polské nebo pro polonisty). Na druhé straně má podobný postup i četné nevýhody. Jednak je při něm nutno uchylovat se k mnohomluvným (a někdy i ne zcela přesným) opisům místo zkratkovitého způsobu vyjádření, jež umožňuje vycházení z praslovanštiny. Na př. místo „*e*“ je nutno říci „polské *e*, které se střídá s *a*“ nebo místo „*tort, tolt*“ „*polské ro, lo* mezi souhláskami ve slovech, v nichž ruština má *oro, olo*“ a pod. Práce však nepostupuje tímto způsobem naprosto důsledně — na př. u slovinských nářečí se uvádí, že „*e* dalo *ej*“ nebo „*e* dalo *ie*“; a pod. Někdy se zase při takovém postupu zbytečně rozdělují věci, které patří k sobě — na př. vývoj dolnolužických skupin *kr, pr, tr* je podán ve dvou samostatných bodech — „polskému *rz* odpovídá...“ a „polskému *r* odpovídá...“ Jindy konečně vede podobné pojetí k jisté výkladové nedůslednosti. Tak na př. v charakteristických rysech západoslovanských jazyků je bez jakéhokoli omezení uveden fixní slovní přízvuk (zjevně podle současného stavu a s pominutím přízvukových poměrů severokašubských jakožto jevu nářečního). Ve výkladech o jednotlivých západoslovanských jazycích tvoří však ve stejné hierarchické rovině s ostatními západoslovanskými jazyky samostatnou kapitolu pojednání o vyměleném jazyce polabských Dřevjanů, ale ten se z uvedené charakteristiky po této stránce vymyká (ačkoli bychom očekávali, že se charakteristika v záhlaví bude vztahovat na všechny jazyky, probírané dále).

Přes některé nedostatky však tato publikace dobře uvádí do studia slovanských jazyků a přináší o nich přehledné celkové informace. Jisté opatrnosti a doplňujících výkladů by bylo potřeba zejména v tom případě, kdyby ji užívali jako studijní pomůcky naši studenti začátečníci do doby, než vyjde ohlášená příručka česká.*

Radoslav Večerka

Práce lipského slavisty Rudolfa Fischera. V prosinci minulého roku navštívil naši fakultu vynikající vědec a vzácný člověk, profesor slavistiky na universitě v Lipsku Rudolf Fischer, který již po léta udržuje s řadou našich vědeckých pracovníků písemné styky a přispívá tak k vzájemnému porozumění mezi oběma národy. Většina prací Fischerových je věnována výkladům místních jmen. Fischerova knížka: *Probleme der Namenforschung an Orts- und Flurnamen im westlichen Böhmen und in seiner Nachbarschaft, Lipsko 1950, stran 59*, je pokračováním jeho toponomastických studií (*Die slavischen Ortsnamen und ihre Auswertung für die Lautlehre und Siedlungsgeschichte v Germanoslavica IV—V*, také jako kniha s názvem: *Zur Namenkunde des Egerlandes, Liberec—Lipsko 1940, a Die Ortsnamen des Bezirkes Falkenau, Liberec 1938*) a zabývá se místními a tratovými jmény slovanskými okresu loketského v někdejší staročeském kraji sedleckém (Zettlitz — Sedlec). Knížka, rozdělená do devíti kapitol a historicky bohatě podložena, přináší u každého názvu všechny doklady, od prvního listinného záznamu až po rok 1918 včetně, vždy s přihlednutím k výslovnosti dialektické. Fischer ukazuje názorně, jak se slovanský a německý materiál vzájemně prolínají a jak různé složky do sebe zasahují, takže nakonec není jasno, zdali jde původně o německé či české jméno. Avšak pilný badatel řeší nejednu záhadu a nakonec nám představuje jméno v jeho původní slovanské podobě (srov. na př. *Granesau — Chraníšov = Ort des Chraníš, po r. 1918 bez českého označení; Robitsch — Rabeč = Siedlung eines Rabek, rovněž bez českého označení; Neu-Rohlau — Rolava = Wasser, das zwischen den Äckern, Feldern hinfließt, po r. 1918 nesprávně Nová Role; Rabensgrün z pův. Radvansgrüene, což souvisí se staročeským osobním jménem Radvan*).

* Tato příručka už mezitím vyšla: Karel Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha 1955.